

PROBLEMATİK OLARAK DİN-FELSEFE MÜNASEBETİ

Bayram DALKILIÇ*

"Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti, Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM'in, Konya -1997 yer ve tarihini taşıyan bir eseri olup, kendi yayınıdır. Toplam 272 sayfadır.

Eser, birisi Giriş Bölümü olmak üzere Üç Bölümden meydana gelmiştir. Eserde cevabı aranan bazı sorular şunlardır : Acaba insan hayatının vazgeçilmez (bu) iki fenomeni, inancı ile akli (din ile akıl veya din ile felsefe) arasında bir ilişki var mıdır? Eğer bir ilişki var ise bu nasıl bir ilişkidir? Bu iki fenomenin tarih seyri içinde birbirine karşı tavrı ne olmuştur? Bunlar birbirleriyle çatışmışlar mıdır? Yoksa uzlaşmışlar mıdır? Yahutta hangi dönemlerde, ne şekilde çatışmış veya uzlaşmışlardır? (Önsöz, s. 9)

Yazar, bu ve benzeri soruları esas alan bir çalışmayı daha önce "Din ve Felsefe" adını taşıyan başka bir eserde (Hüsameddin Erdem, Din ve Felsefe, Konya, 1988, Basılmadı) ele almaya çalıştığını, ancak değişik kişilerle yapılan fikir teatileri sonucunda, bu meselenin günümüzde kronolojik olarak değil de problematik olarak (probleme yönelen düşünce açısından) ele alınmasının daha büyük fayda sağlayacağını ve çağımız itibariyle buna daha çok ihtiyaç duyulduğunu düşünerek, çalışmalarını bu mesele üzerinde yoğunlaştırmayı uygun bulduğunu belirtmektedir. (Önsöz, s. 9)

Yazarın belirttiğine göre, "Din-Felsefe Münasebeti konusunda şimdiye kadar herkes bir şeyler söylemiş, bilen de konuşmuş bilmeyen de, hala da konuşmaya devam etmekte, devam edeceğe de benzer; çünkü herkes kendisini adeta bu konuda bir şeyler söylemekle görevli ve sorumlu sayıyor. İşin içinde bir de din olunca, o da birşeyler söylemezse olmaz kabilinden, kendisini orada bir şeyler söylemeye yetkili ve mecbur hissediyor ve neticede bilen de konuşuyor bilmeyen de. " (s. 9-10)

Kitabın önsözünde, bölümlerde işlenen konulardan bahsedilirken, "Giriş (bölümü)" yerine "Birinci (bölüm)" terimi kullanıldığı için, gerçekte Birinci bölümde işlenenler ikinci bölümde, İkinci bölümde işlenenler de Üçüncü bir

* Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dr.

bölümde işlenmiş gibi bir anlam çıkmaktadır. (Önsöz, s. 10) Aslında yukarıda belirtmiştik, kitap, Giriş'le birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Şu halde, bu kısımda belirtilen "Birinci bölüm, Giriş bölümünde ele alınan konuları içine almaktadır. Zaten, kitabın İçindekiler kısmındaki tasnifte ve iç bölümlenmelerde, bu durum açıkça kendini göstermektedir.

Giriş bölümünün ana başlığı, "Din-Felsefe Münasebeti Problemine Genel Bakış" adını taşımaktadır. (s. 13) Bu ana başlık altında da sırasıyla şu konular ele alınmıştır :

1-Din ve Felsefenin Kavram Olarak Belirlenmesi A- Felsefe, B-Din (s. 13-28)

2-Din ve Felsefenin Kavram Olarak Münasebeti (s. 28-34)

3-Din-Felsefe Münasebetinin Meşruiyeti (s. 34-42)

4-Din ile Felsefe Münasebetinin Doğurduğu Problemler (42-59)

1-Felsefeden Dine Karşı Olan Tavr (s. 43-47)

2-Dinden Felsefeye Karşı Olan Tavr (s. 47-59)

"Din ve Felsefenin Kavram Olarak Belirlenmesi" kısmında, önce Felsefe sonra da Din kavramı kendi sınırları içerisinde ele alınarak "problem çözücü düşünce" açısından, anlam, tanım, tasvir vb. yönlerden çözümlenmeye çalışılmıştır.

"Felsefe" için günümüze kadar verilen tanımlamalar ve anlamlar sıralandıktan sonra (s. 13-15), şu sorular sorulmaktadır : "Acaba, filozofların bu kadar değişik yorumlara, anlayışlara gitmelerine sebep olan felsefe (philosophia) kavramının gerçek anlamı nedir? "Felsefe" kavramının dil açısından veya düşünce açısından tahlilinden bu anlamlar çıkmakta mıdır? Yoksa filozoflar mı, bu anlamları kendilerine daha yakın ve uygun bulmuşlardır? Yoksa bu anlamları kendileri mi uydurmuşlardır? Yahut da felsefeyi kendi anlayışlarına göre anlamlandırmaları işlerine mi gelmektedir? Yoksa "felsefe" kavramı anlam yönünden bir keyfilik mi içermektedir" (s. 16)

Peki, bütün bu soruları öğrenmenin yolu nedir? Yazara göre "bunları öğrenmenin tek yolu, "felsefe" kavramının anlam yönünden tahlilinden geçmektedir"(s. 16). İlerideki sayfalarda da felsefenin bu yönden çözümlenmesinin yapılmaya çalışıldığını görüyoruz. Nihayet, tasviri bir tanım olarak nitelenen, özgün bir felsefe tanımı ile karşılaşılıyor: "Felsefe, insanın ilmi gerçeklere (hakikatlere) dayanarak temel inançları doğrultusunda kendisi, başkaları, varlıklar ve alemlerle ilgili her çeşit problemleri, sistemli ve tutarlı bir şekilde birlik ve

bütünlük içinde ele alıp çözümlenmeye çalışma işi ve çabasıdır."(s. 20)

Acaba, insanın, felsefe yaparken, felsefeyi tanımlarken, felsefe çözümlenmesi yaparken, "temel inançları doğrultusunda" hareket etmesi, bu işin felsefe olmasına engel sayılabilir mi? Yahut, objektifliğin ortadan silinip, sübjektifliğin kendisini gösterdiğini ortaya çıkarmaz mı?

Yazara göre, "insanın, temel inançları" doğrultusunda hareket etmesi, insanı, o insan yapan şurdan tutunuz da, kesin inançlar diye vasıflandırılan, ispata ihtiyaç duymayan, apaçık hakikatlere kadar kabul edilen her gerçeği içine almaktadır." (s. 21)

Şu halde, bu anlayıştan, yukarıda akla gelen tereddütlere yer olmadığını çıkarmak mümkündür. Çünkü, "ispata ihtiyaç duymayan, apaçık hakikatler" in temel inançlar içinde yer aldığını görüyoruz. Ancak burada, şu hususu da hatırlatmakta fayda vardır. Şayet bu hakikatler, kişilere göre değişirse, o zaman yine bir sübjektiflik söz konusu olabilir.

Ayrıca, tanımda, "ilmi gerçeklere dayanarak" şeklinde bir bakış açısının sunulması, ilk planda, felsefenin bağımsız bir alan değil de, sanki bilim'e bağlı bir alanmış gibi sunulduğu fikrini doğurmaktadır. Ya da 'acaba, ilmi gerçeklere dayanmadan, ilmi bir gerçekliği, ortaya çıkmadan, bir problem hakkında, spekulatif de olsa bir çözümlenme yapılarak felsefe ortaya koymak mümkün olmayacak mıdır, sorusu kendisini göstermektedir. Ancak, bu konuda, şu açıklamayı gözden de kaçırmamak gerekir : "Felsefe yapabilmek için önce bilgiye, her çeşitten birtakım temel bilgilere ihtiyaç vardır. Bu sebeptir ki, ilk dönem filozofları, aynı zamanda, birer bilim adamı olma hüviyetini korumaktadır; çünkü felsefe yapmanın şartlarından birisi, filozofun ilimlerin temel prensiplerini, kanun ve sonuçlarını iyi derecede bilmesidir. Böyle bir bilgi birikimi ve özelliğe sahip olabilmek için de birçok ilimle yakın bir ilgi için de olmak gerekmektedir." (s. 20-21)

Din kavramı ortaya konulup, çözümlenme yapılırken de, düşünmek, insan için nasıl bir ayırım ise, "inanmak da onun için bir ayırım kabul edilmelidir" (s. 21) şeklinde bir yaklaşım, daha başlangıçta kendini göstermektedir.

Din konusunda ortaya konulan bir kısım tanımlar verildikten sonra, Mehmet Aydın (Din Felsefesi, İzmir, 1987, s. 5)'in tanımlaması, pekçok değişik özellikleri bir araya getiren tasviri bir tarif olarak sunulur : "Din, ferdi ve ictimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, insanlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir

kurumdur. O bir değer biçme ve yaşama tarzıdır. . . Müteal ve kutsal bir yaratıcıya isteyerek bağlanma, teslim olma, Onun iradesine tabi olmadır. . . Bir takım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara göre bir takım iradi faaliyetlerde bulunma meselesidir. "

Giriş bölümünün ikinci kısmında, Din ve Felsefenin kavram olarak münasebetinin kurulmaya çalışıldığını görüyoruz. Burada " din ve felsefe gibi bu iki fenomenin cevherini, " insan"da, Hz. Adem' de görmenin mümkün olduğu, akli ve imanı, O'nunu temsil etmekte" (s. 29) olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca, din ve felsefenin, cevap aramak durumunda kaldığı bir takım sorulara da yer verilmektedir. " Karşımda duran bu kocaman alemin menşei nedir? Etrafımı sarmış olan bütün bu nesnelere mahiyeti ve hakikati nedir? Acaba alem, nasıl meydana gelmiştir? Acaba ben kimim ve niçin yaratıldım? Varlığımın anlamı nedir? Nereden geldim ve nereye gideceğim? Niçin öleceğim? Öldükten sonra bir hayatım olacak mı? Eğer böyle bir hayatım olacaksa, bu nasıl bir hayat olacaktır? (s. 34)

Girişin üçüncü kısmında, Din- felsefe münasebetinin meşrutiyeti konusu tartışılmaktadır. Bu konuda, önce, din felsefe münasebetini meşru görenler, daha sonra da bu münasebeti meşru görmeyenlerden bahsedilir. Burada örnekler seçilirken, Batı'dan bir takım düşünürlerden söz edilse de daha çok İslam düşünürlerine ağırlık verilmesi dikkat çekmektedir.

Acaba, din – felsefe birlikteliğini birtakım çözümü güç problemler mi ortaya çıkarıyor? Eğer böyle ise, din – felsefe ilişkisi ne gibi problemler doğurmaktadır? İşte bu soruların cevaplanması ve çözümlenmesi, Giriş'in dördüncü kısmını oluşturmaktadır ki, Din ile Felsefe Münasebetinin Doğurduğu Problemler, başlığını taşıyan bu kısım da, Felsefeden Dine karşı olan tavır ve Dinden Felsefe karşı olan tavır şeklinde iki alt başlık altında incelenmeye çalışılır. " Felsefeden Dine karşı olan tavır" kısmında şu noktalar dikkat çekmektedir:

"Din, aslına yabancılaşınca, onu tekrar aslına döndürecek Allah vardır; ancak felsefe bu kadar şanslı sayılmaz; çünkü o, aslına yabancılaşınca, hikmetin içerdiği anlamlar yitirilince ve o anlamlardan uzaklaşılınca, felsefeyi tekrar özüne döndürecek ise, sadece felsefe yapan o Allah'ın kulları vardır. O zaman felsefeyi aslına döndürmek görevi insana düşmektedir; ancak, eğer insan bunu yapabilmiş olsaydı zaten aslından uzaklaşmazdı. (s. 44)

"Felsefenin aslına yabancılaşmasına, bazıları, felsefenin kendi şahsiyetini

bulması, yeniden doğması nazarıyla bakarken, bazıları da felsefenin ilimleşmesi, alet, vasıta haline gelmesi, gayesizleşmesi nazarıyla bakmaktadır. Burada gayesizleşen, felsefe değildir; felsefe yapmak isteyen insandır. Dinden uzaklaşan, dini reddeden, inkar eden felsefe veya akıl değildir; felsefe yapmak isteyen ve akıllı olduğunu iddia eden insandır. (s. 45-46)

Şu tespit de gerçekten dikkate değer ve aynı zamanda önemli bir tespittir "Nasıl ki bilimler, felsefeden tek tek ayrılıp bağımsız hale geldikleri halde, hâlâ felsefeyle olan ilişkilerini koparamamışlarsa, tıpkı bunun gibi felsefe de dinden tam manasıyla kopmamıştır ve kopmayacağı da benzer, çünkü din, hala, felsefenin araştırma konusu içinde yer almaktadır. . . . bir ferd olan mümin ile filozofu, onun filozofluğunu müminliğinden, müminliğini de filozofluğundan kesin sınırlar koymak suretiyle ayırmamız da mümkün değildir" (s. 47)

Dinden felsefeye karşı olan tavır kısmında, din – felsefe münasebeti neticesinde, dinden felsefeye karşı tavırda ortaya çıkan en önemli problemlerden birisinin, filozofların " bidat ehli", "zındık", "dinsiz" " kâfir" gibi bir takım dini kavramlarla değerlendirilmeleri, yargılanmaları ve yurtlarını terketmeye mecbur bırakılmalarından bahsedilir. (s. 49) Bu problemlerin de dinden ziyade, din mensuplarından, teologlardan kaynaklandığının üzerinde durulur ve bazı örnekler verilir (s. 49-56)

Birinci Bölüm, "Din ve Felsefenin Konu, Metod, Gaye vb. Yönünden Münasebeti, ana başlığını taşımaktadır ve bu bölüm dört kısımdan oluşmaktadır:

Birinci kısımda, Din ve Felsefenin Konuları, Sahaları, Problemleri Yönünden Münasebeti konusu ortaya konulmakta, burada, sırasıyla Varlık (Allah'ın, Alem'in ve Ruh un Varlığı) Meselesi (s. 65-111), Bilgi (Bilgi Vasıtası olarak Kavramlar ve Kavramların Menşei, Bilginin kaynağı, Bilginin Değeri) Meselesi (s. 111-132) ve Değer (Etlük ve Estetik) Meselesi (s. 132-154) üzerinde durulmaktadır. Bu kısımda, Sistematik felsefenin esas sorunlarını oluşturan bu sorunlara Din felsefesi açısından bir yaklaşım ve çözümlenin yapılmış olması, kitabın da ortaya koymayı amaçladığı bir yaklaşım olarak önem arz etmektedir.

İkinci kısımda, Din ile Felsefenin Metodları Yönünden Münasebetleri konusunun çözümlenmesi yer alır. (s. 154-165). Burada hem dinin hem de felsefenin sorunlara yaklaşımındaki yöntemleri, birbirleriyle ilişkilendirerek ele alınmıştır. "Din ile felsefenin metod bakımından farklılığı, daha ziyade takip etmiş oldukları tarzda ortaya çıkmaktadır... Her ne kadar metod yönünden din ile felsefe arasında bazı farklı ve benzer yönler var gibi görünse bile, esas

ayrılık, bu beşeri tecrübenin mensuplar, arasında kendisini göstermektedir. (s. 164)

"Din, vahyi bilgi ile insanların duygu düşünce ve hayatlarını düzenlemeye çalışırken, felsefi bilgi de aynı dünyayı akıl ağırlıklı bir bilgi ve kavramlar örgüsüyle kurmaya çalışır". (s. 165)

Üçüncü kısımda, Din ile Felsefenin Kavramları Yönünden Münasebetleri (s. 154-167) konusu yer almaktadır. Burada cevabı aranan sorular şunlardır: Din ile felsefenin kavramları arasında bir benzerlik var mıdır? Eğer bir benzerlik söz konusu ise bu nasıl bir benzerliktir? Din ile felsefe aynı kavramları mı kullanırlar? Yoksa farklı kavramları mı kullanırlar? Eğer kavramlarda bir benzerlik var ise acaba bu benzerlik önermelerde de mevcut mudur?" (s. 165)

Birinci bölümün son kısmını oluşturan dördüncü kısımda, Din ile Felsefenin Gayeleri Yönünden Münasebetlerine (S. 168-172) temas edilmektedir. Burada cevabı aranan sorular, Birer beşeri tecrübe olan din ile felsefenin gayeleri nedir? Din ile felsefenin gayelerinin birliğinden söz edilebilir mi? Yoksa din ayrı bir dünyayı, felsefe ayrı dünyayı ele alıp da farklı farklı emeller peşinde mi koşmaktadır? (s. 168) sorularıdır.

Birinci bölümün giriş pragrafında, din-felsefe münasebeti denilince nedense hep din ile felsefe arasında müsbet bir münasebet düşünülemediği, halbuki, tıpkı etkileşimde olduğu gibi, bu ilişkilerin olumlu olanının da, olumsuz olanının da var olduğu, bu iki fenomen arasında bir ilgi kurabilmek için sadece olumlu diyalogu değil, zamanda olumsuz diyalogu / dialogsuzluğu da dikkate almamız gerektiği (s. 61) üzerinde durulmuştur.

"Din ile Felsefenin Birleştikleri ve Ayrıldıkları Yönler" ana başlığını taşıyan İkinci bölüm, konu, saha, metod, kavram bakımından din-felsefe münasebetinin incelenmeye çalışıldığı, Birinci bölümden farklı olarak, bu iki fenomen arasında münasebetin varlığının, yokluğunun, bu iki fenomenin birbiriyle uzlaşma içinde olup olmadığının, baz alınarak incelenmesinden meydana gelmiştir.

İkinci bölümün ilk kısmında, Din ile Felsefenin Birleştikleri (Benzeştikleri) Yönler, 1- Konuları ve Sahaları, 2- Kavramları ve Kullandıkları ifadeleri, 3- Soruları ve Bu Sorulara Verdikleri Cevapları, 4- Realitelere Yöneliş ve Onları Açıklama Tavırlarındaki Ortaklık, 5- Gayeleri Yönünden (S. 174-193) ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise, Din ile Felsefenin Ayrıldıkları Yönler 1- Kaynakları, 2-Verdikleri Hükümleri, 3- Din ile Felsefenin Birbirlerine

Yaklaşımları, 4- Teorik ve Pratik olmaları, 5- Ferdi ve Sosyal Hayata Olan Etkileri Yönünden (s. 193-212) incelenmiştir.

İkinci bölümün son kısmında (s. 216-247) Bir Din-Felsefe Çatışmasından Söz Edilebilir mi? sorusuna cevap aranmakta ve burada, din felsefe arasındaki münasebete, düşünce tarihindeki seyri açısından bakılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda üç görüş kendini göstermektedir:

1 – Din ile felsefe arasında tam bir uyum ve uzlaşma vardır.

2 – Din ile felsefe arasında kısmi bir uzlaşma ve benzeşme vardır.

3 – Din ile felsefe arasında hiçbir uzlaşma yoktur, bunlar tamamen birbirinden farklı iki fenomendir (bkz. s. 216)

Din ile felsefe arasındaki uyum ve uzlaşma konusu da, önce, dinden felsefeye doğru giden uzlaştırma çabası, daha sonra, felsefeden dine doğru giden uzlaştırma çabası, şeklinde iki kategoride ortaya konulmuştur.

Bu bölümün sonlarında şu önemli cümleleri görüyoruz: "Din ile felsefe arasında bir çatışma vardır" sloganı, din düşmanı dinsizlerce körüklendiği gibi, dindarın düşünme niteliğini kaybederek pısrırlaşmasını, etkinliğini kaybetmesini, sosyal ve düşünce hayatından uzaklaşmasını isteyen mihraklarca da sürekli gündemde tutulmak istenmektedir. Buna, kozasında kalarak dış dünyaya kapılarını kapatan ipekböceği misali, bazı dindar geçinenler de, sorumluluktan kaçmak, az bilgi, az düşünce ile az sorumluluk yüklenmek düşüncesiyle –"iki günü birbirine eşit olan zarardadır" diyen, sanki onun peygamberi değilmişcesine – akli aşağılamakta; dini yaşamayı, dini huşuyu önüyor, iddiasıyla düşünmekten kaçmakta, kafa yorma, zihni çalıştırmaya dayalı herçeşit faaliyetten uzaklaşmaya bahane aramaktadır". (s. 246)

Kitabın Sonuç kısmı, (s. 249-263) girişte, birinci ve ikinci bölümde çözümlenen konuların, güzel ve geniş bir özetini sunmakta "Düzen, intizam ve karşılıklı yardımlaşmanın hakim olduğu bu dünyada, felsefe, dinsiz; din de felsefesiz tam kemale ulaşamazlar, çünkü bunların özünü meydana getiren akıl ve vahiy birbirinin yardımcısı, destekleyicisi ve birbirinin varlık sebebidir" (s. 263) cümleleriyle son bulmaktadır.

Nihayet, Türkçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce kaynakların yer aldığı geniş bir Bibliyografya (s. 265-272), Din felsefesinin bir problemi olarak din-felsefe münasebetinin, probleme yönelen düşünce açısından çözümlendiği bu kitabı tamamlamaktadır.

Şurası bir gerçektir ki, bir kitabı, en iyi ve en güzel bir biçimde, ancak

kitabın kendisi tanıtılabilir. Bizim burada yaptığımız, kitabı okuma esnasında aldığımız notların bir kısmını kullanarak, kitap hakkında genel bir tanıtım yapmak ve izlenim uyandırmaktır. Ayrıca, son olarak, kitabın Giriş bölümü, kitabın temelini ve iskeletini oluşturduğu için tanıtımımızda, buraya daha fazla yer vermeyi uygun gördüğümüzü de belirtelim.